

ԹԱՄԱՐԱԶՅԱՆ ԱՆՈՒՇ
(ՄԻ)
ՍՈՒՖԻԶՄԷ՝ ՈՐՊԵՍ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՓՈՐՁԸՆԹԱՅ
ԻՍԼԱՄԻ ՀՈԳԵՎՈՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

Սուֆիզմը, որպես կրոնափիլիսոփայական ուսմունք, իր առաջացման պահից առ այսօր մեծաթիվ հետևորդներ է ունեցել ողջ արաբամուսուլմանական աշխարհում: Նման հաջողությունը պայմանավորված էր այն մեծ հուզականությամբ և հոգեկան լարումով, որով օժտված էր այս ուսմունքը, և որով լիովին հակադրվում էր ուղղահավատ իսլամի կարծրացած համակարգին: Մարդուն գրկելով կամքից և «ես»ի գիտակցությունից, նրան հեռացնելով կյանքից՝ սուֆիզմը ցույց էր տալիս նրան դեպի աստվածային ճշմարտություն տանող միստիկական ուղին, բացում նրա առջև լրիվ նոր, նախկինում անհայտ տարածություն, ջնջում սահմանները մարդու և Աստծո միջև: Մա հակադրվում էր ուղղահավատ կրոնին, որը հստակորեն սահմանազատում էր մարդուն Աստծուց: Ըստ սուֆիզմի փիլիսոփայության մարդը աստվածային էության կրողն է, և եթե նա ընտրի ճանաչողության՝ ճշմարիտ միստիկական ուղին և իր ողջ սիրով, նվիրումով ու հնազանդությամբ դիմանա փորձություններին և անցնի այդ ուղու երեք աստիճանները, ապա կհասնի ճանաչողության բարձրագույն աստիճանին և կնույնանա աստվածային էության հետ:

Սուֆիզմը իր ձևավորման սկզբնական փուլում (VII դ.) հանդես է եկել ասկետիզմի տեսքով: Իսլամի առաջացման հենց սկզբնական շրջանում ասկետական ուղղության ստեղծման պատճառներն են ումմայում ծագած սոցիալ-քաղաքական խնդիրները, ինչպես նաև կրոնի հաճախակի շահարկումը: Այս ստումով սուֆիզմի առաջացումը դիտվում է որպես մուսուլմանների արտահայտած պասիվ բողոք¹: Հետագայում ասկետիզմի հետ սուֆիզմում ի հայտ եկան միստիցիզմի և Աստծո միստիկական ճանաչողության տարրերը, ինչի արդյունքում էլ սուֆիզմը վերածվեց այն «Աստվածային սիրո հիմնին»²... Աստծո հանդեպ անսահման սիրո գաղափարը դարձավ սուֆիզմի շարժիչ ուժը: Ի տարբերություն ուղղահավատ կրոնի և բարեպաշտ կրոնավորների, որոնք վախ էին քարոզում Աստծո հանդեպ, միստիկներն իրենց հետևորդներին սեր էին քարոզում առ Աստված, նրա բացարձակ և անանցողիկ գեղեցկության հանդեպ³:

Միստիկական ինքնակատարելագործման ուղին սուֆիզմում բաժանվում է երեք փուլերի՝ շարիաթ, տարիկաթ և հակիկաթ:

Առաջին փուլը շարիաթն է, որը պարտադիր է յուրաքանչյուր ուղղահավատ մուսուլմանի համար, այս աստիճանում սուֆին

ուսումնասիրում են իսլամի հիմնական դրույթները, սակայն դրանց տալով այլաբանական մեկնաբանություն: Սրանից հետո միայն մարդու ատջև կարող է բացվել դեպի հաջորդ փուլը՝ տարիկա, տանող ուղին: Տարիկան, որպես սուֆիզմի տերմին, առաջացել է XI դարում, թարգմանվում է որպես ճանապարհ, ուլի և իրենից ներկայացնում է ինքնակատարելագործման ձգտող մարդու համար տարբեր բարոյաևեզեբանական մեթոդների համակարգ: Այդ համակարգը նպատակին՝ բարձրագույն ճշմարտությանը հասնելու միակ և ամենակարճ ճանապարհն է, այն կարելի է բնորոշել որպես ուղեցույց Աստծուն փնտրող հոգու համար⁴: Այդ ճանապարհին կան որոշակի հանգրվաններ՝ մակամաթ, և դրանցից յուրաքանչյուրը իրենից ներկայացնում է միաստիկական ուղու տվյալ փուլին հատուկ որոշակի հոգեբանական վիճակ: Այս հոգևոր աստիճանները մոտեցնում են սուֆիին վերջնական նպատակին՝ ճշմարտության ճանաչմանը: Այս մակամների դասակարգմանը և նկարագրմանը անդրադարձել են բազմաթիվ հեղինակներ, և շատ հաճախ տարբեր հեղինակների մոտ նշվում է մակամների տարբեր քանակներ և հաճախ տրվում տարբեր մեկնաբանություններ: Հիմնականում, սակայն, նշվում են թվով յոթ մակամներ.

Ուղին սկսվում է թաուբայով (զղջում): Սուֆիզմում սա բացատրվում է ոչ միայն որպես մեղքերի քավություն կամ ապաշխարում, այլ ավելի շատ խորհրդանշում է ինքնակատարելագործման ուղին անցնելու հաստատ որոշում:

Հաջորդ էտապը համարվում է վառան՝ շրջահայացություն: Այս էտապին բնորոշ է թույլատրելիի և արգելվածի տարանջատումը և հստակեցումը: Վառան համարվում է հասարակ մարդու վերջին և ընտրյալի առաջին աստճանը:

Շրջահայացությանը հաջորդում է զուհդը՝ ասկետիզմ կամ հրաժարում: Սա ենթադրում է ասկետական կյանքի վարում՝ այսինքն հրաժարում երկրային անցողիկ հաճույքներից և Աստծուց հեռացնող ամեն ինչից:

Հաջորդ էտապը ֆակրն է՝ աղքատություն: Բացի իր բառացի ընկալումից՝ այդ է հրաժարում աշխարհիկ բոլոր բարիքներից և մտադրված կերպով չթափոր կյանքի վարում, այս երևույթը ունի ավելի հոգևոր բնույթ և խորհրդանշում է հոգու աղքատություն, երբ այն մաքուր է և պատրաստ ընկալելու ճշմարտությունը և Աստծո հանդեպ սեփական աղքատության գիտակցումը:

Ֆաքրին հետևում է սաբրը՝ համբերություն, որը սուֆիի համար կարևորագույն հատկանիշ է: Այս տերմինը բացատրվում է որպես ամենայն դժվարության և չարչարանքի հնազանդ ընդունում:

Հաջորդ էտապը թավաքքուն է՝ ապավինում Աստծուն: Այս էտապը սկսվում է նրանով, որ մարդն իրեն ազատում է վաղվա օրվա հետ

կապված բոլոր հոգսերից, բավարարվում ներկա պահով՝ ունենալով այն համոզվածությունը, որ Աստված ինչպես այսօր, այնպես էլ վաղը հոգ կտանի իր մասին: Այս երևույթի ծայրահեղ ընկալումը հանգեցնում է բացարձակ հրաժարման սեփական կամքից, ինչը մեծ վտանգ էր ներկայացնում՝ հանգեցնելով մարդու գործունեության ուղղակի ընդհատման և հասարակությունից նրա մեկուսացման:

Յոթերորդ էտապը ուղիվն է՝ հնազանդում: Մա մի այնպիսի վիճակ է, երբ մարդ ոչ միայն հնազանդորեն տանում է ճակատագրի յուրաքանչյուր հարված, այլ ավելին՝ անգամ չի հիշում, թե ինչ է վիատությունն ու հուսահատությունը: Նա կորցնում է շրջապատող աշխարհի հանդեպ հետաքրքրությունը և իրականության զգացողությունը:

Սուֆի հեղինակների մոտ նշվում են մեկ միասնական ուղու ընթացքում սուֆիի հոգևոր կյանքում պատահած կարճատև խորը ներշնչանքի վիճակներ՝ հալեր: Հալը էքստատիկ վիճակ է, այն ի վերուստ տրված մեծ շնորհ է: Հալի դասակարգման վերաբերյալ չկա որևէ միասնական կարծիք: Առավել հաճախ հիշատակվող հալերն են կուբոր՝ մերձեցում, մահաբան՝ սեր, խաուֆը՝ վախ, ռաջան՝ հույս, շաուկը՝ կիրք և այլն:

Տարիկայի փուլում գտնվող սուֆիի միտքը չպետք է զբաղված լինի ոչնչով, բացի ճշմարտության բացահայտման ձգտումից: Նա պետք է վերացնի իր անհատականության, «ես»-ի գիտակցումը, որը համարվում է նպատակին հասնելու ամենամեծ խոչընդոտը:

Տարիկաթը ավարտվում է անցումով վերջին փուլ՝ հակիկաթ: Այս տերմինը բացատրվում է որպես իրական, ճշմարիտ կեցություն: Հասնելով հակիկաթին սուֆին ինտուիտիվ կերպով բացահայտում է աստվածային էությունը՝ այդպիսով տարրալուծվելով նրա մեջ:

Միասնական շատ դպրոցների համար Աստծո հետ մերձեցման ուղու վերջնական նպատակը ֆանան է, երբ սուֆին հասնում է ինքնակատարելագործման այնպիսի մակարդակի, որ կորցնում է իր անձի գիտակցությունը, արտաքին աշխարհի ընկալումը, սա կամքի իսպառ վերացման վիճակ է, որի ժամանակ մարդկային ոգին միանում է «տիեզերական ոգուն»: Այս դեպքում նրա ցանկացած արարք բխում է Աստծուց, և նա, միանալով տիեզերական ոգուն, ստանում է աստվածային բնույթ, նույնանում Աստծո հետ: Ահա այս ժամանակ մարդը կարող է ասել «Ես եմ ճշմարտությունը»:

Սուֆիական ուսմանը համաձայն ճանաչողությունը Աստծո ճանաչումն է՝ իր բոլոր հատկանիշներով և անուններով: Բոլոր իրերի և երևույթների մեջ նրանք տեսնում են Աստծուն: Եթե ուղղահավաստների համար «Չկա Աստված Ալլահից բացի», ապա սուֆիների համար «Չկա գոյություն Ալլահից դուրս»:

IX-Xդդ. սուֆիական ուսմունքը արդեն լիովին ձևավորվել էր որպես մի ամբողջական կայուն համակարգ:

IXդ. ընթացքում սկիզբ առավ սուֆիզմի փիլիսոփայության և փորձընթացի մշակման գործընթացը: Առաջացան մի շարք սուֆիական դպրոցներ, որոնցից ամենախոշորն էին Բասրայի, Բաղդադի և Քուֆայի դպրոցները: Այս ժամանակաշրջանում սկսվում է մահ սուֆիական համայնքի կազմակերպման գործընթացը: Այն անձը, որը ընտրել էր միստիկական կատարելագործման ուղին՝ տարիկան, չէր կարող դա անել մեկուսացած, առանց որոշակի գիտելիքի, ուստի արդեն ձևավորվում է մուրիդ-մուրշիդ՝ աշակերտ-ուսուցիչ համակարգը: Յուրաքանչյուր մարդ, ով ընտրել էր այդ ուղին, պետք է առաջնորդվեր հոգևոր ստաջնորդի՝ շեյխի կամ պիրի օգնությամբ, որին ընտրում էր ինքը: Աշակերտը պետք է լիովին ենթարկվեր ուսուցչի կամքին, անվերապահորեն կատարեր նրա բոլոր ցուցմունքները, առանց մտորելու դրանց նշանակության կամ նպատակահարմարության մասին՝ այդպիսով իր կամքը հանձնելով ուսուցչին: Մուրիդի ուղին սկսում էր բազմաթիվ փորձություններով, որոնց միջոցով ստուգվում էր նրա հնազանդվելու պատրաստականության չափը: Եվ այդ փորձությունները անցնելուց հետո մուրշիդը մուրիդի կողմից ստանում էր քուլտություն (իջազա) աշակերտներ հավաքելու և իր ուսուցչի ւսվանությունները փոխանցելու համար: Մուրիդ-մուրշիդ համակարգի միջոցով էլ հիմք դրվեց և հետագայում սուֆիական տարիկաների կառուցվածքային զարգացման հետևանքով ամրապնդվեց սիլսիլա երևույթը: Միլսիլան հոգևոր ժառանգականության շղթան է, երբ տարիկայի ղեկավար-շեյխը իրենից ներկայացնում է ժառանգականության շղթայի միջանկյալ օղակ և հանդիսանում է տարիկայի հիմնադրի ու նրա կողմից հիմնված ուրույն միստիկական համակարգի հոգևոր ժառանգ⁶:

Սուֆիզմի փորձընթացում շատ կարևոր դեր է զբաղեցնում զիքրը՝ հիշատակումը, այսպես է կոչվում աղոթքը: Զիքրը տարբեր տարիկաներում կատարվում է երկու ձևով՝ բարձրաձայն զիքր՝ սամա և լուռ զիքր՝ խաֆի: Սաման սուֆիների համար միջոց է հասնելու բացարձակ ճշմարտությանը, դրա շնորհիվ սուֆին ընկնում է էքստատիկ վիճակի մեջ և հասնում Աստծո ճանաչողության բարձրագույն աստիճանին: Սակայն, ըստ սուֆիների բնորոշման, լինում է մահ կեղծ էքստազ, ինչպես իրենք են անվանում՝ երևակայական էքստազ, որն իհարկե անթույլատրելի է:

Սամայի ծիսակարգի անբաժան մասն են երաժշտությունը և պարը, որոնց միջոցով էր սուֆին հասնում էքստատիկ վիճակի⁷: Երաժշտության երևույթի էության և բովանդակության ընկալման, դրա օգտագործման հարցում սուֆիները հակառակվում էին իսլամական գաղափարախոսությանը, որն, ինչպես հայտնի է չի ընդունում և

վիրավորական է համարում դրա օգտագործումը աղոթքների և Աստծո պաշտանմունքի ժամանակ⁸։ Սուֆիզմը երաժշտությանը վերաբերվում է որպես մի երևույթի, որ եկել է այնկողմնային և մարդու տեսողության ու գիտակցության համար անհայտ աշխարհից։ Երաժշտությունը պատկանում է «մաքուր աշխարհին»⁹։ Այն ներկայացնում է Աստվածային հոգու ներդաշնակությունը և երկրային աշխարհում հանդես է գալիս որպես միջոց, որն օգնում է մարդուն խուսափել մեկուսացումից Աստծուն մերձենալու ճանապարհին։ Սուֆիները չէին ընդունում երաժշտության որպես զվաճանքի միջոցի ընկալումը, որ շեղում էր սուֆիին աստվածաճանաչողության ուղուց։

Պարային արվեստը սուֆիզմում ընկալվում է որպես մարդուն հասանելի ուրախության, ցնծության գազաթմակետ, որը և նպաստում է ստեղծագործական ներշնչանքին¹⁰։ Այն իր մեջ ներառում էր երեք տիպի շարժում՝ քայլ, պտույտ, ցատկ և ամեն մի շարժում հոգևոր էության խորհրդանիշ էր հանդիսանում¹¹։ Միստիկական պարը օգտագործվում է, Աստծո հետ սինվոլիստական, երևակայական միավորման և հոգին մարմնական կապանքներից ազատելու նպատակով։

Սուֆիզմի փիլիսոփայության սկզբնավորման և ձևավորման համար հիմնական միջոց է հանդիսանում պոեզիան։ Սուֆի պոետները պոեզիայի միջոցով նկարագրում էին իրենց միստիկական փորձը և փոխանցում իրենց աշխարհընկալումը։ Քանի որ սուֆիզմի հիմնական շարժիչ ուժը միստիկական սերն է, նրանց բանաստեղծությունները ունենին կրքոտ սիրերգությունների բնույթ։ Իրենց ձգտումը առ Աստված սուֆիները նույնացնում էին սիրո, իսկ աստվածային ճշմարտությանը հասնելու էքստատիկ վիճակը՝ արբեցման հետ։ Սուֆիական սինվոլիկան իր երեք հիմնական թեմաներով՝ սեր, գինի, տիեզերքի գեղեցկություն, ձևավորվել է արաբական ավանդական պոեզիայի համապատասխան ժանրերի հիմքի վրա։ Մական սուֆիզմը լիովին ձևափոխեց ավանդական պոեզիան՝ դրանում մտցնելով հատուկ սինվոլիստական ոճ¹²։ Այս պատկերներից յուրաքանչյուրը սուֆիական քնարերգությունում վերածվեց մշտական, անփոփոխ իմաստ ունեցող սինվոլի։ Այստեղից է բխում սուֆիական լիրիկայի իմաստային երկատվածությունը, երբ տեսանելի՝ «երկրայինի» պատկերների տակ թաքնված է միստիկական իմաստը։ Օրինակ սիրեցյալը սուֆիական սինվոլների համակարգում աստվածային ճշմարտությունն է, սիրեցյալի խոսքերը՝ երկրային գայթակղությունը, փոթորկոտ ծովը՝ մարմնական ցանկությունները, կայծակի մոխրացնող փայլատակումը աստվածային բացարձակ ճշմարտությանն է և այլն։

XII. սկսած սուֆիզմը սկսում է բաժանվել տարբեր տարիկաների, որոնցից յուրաքանչյուրը հանդես է գալիս որպես առանձին կազմակերպություն։ Միաբանությունները, որպես կանոն, կոչվում էին իրենց հիմնադիրների կամ մուրշիդների անունով։ Սրանք միասնական

միավորումներ էին, որնոց նպատակն էր ճշմարտության ճանաչողության միստիկական ուղու իրենց մեթոդի տարածումը և ուսուցումը, այն մեթոդի, որը տարածվել է տվյալ տարիկայի հիմնադրի միջոցով: Ավանուխյան համաձայն XII-XIVդդ. սուֆիզմում ձևավորվեցին նրա տասներկու գլխավոր՝ «մայր» եղբայրությունները: Այս տարիկաների շրջանում ձևավորվեցին միստիկական փիլիսոփայության և փորձընթացի հիմնական դպրոցները, և դրանց քաղաքիվ ճյուղավորումների ու ուղղությունների միջոցով սուֆիզմը տարածում գտավ աշխարհի տարբեր ծայրերում և մեծ թվով հոտերում ունեցավ:

ANUSH TAMRAZIAN
(IOS)

SUFISM AS PHILOSOPHY AND PRACTICE IN ISLAMIC SPIRITUAL SYSTEM

Sufism as a mystical religious doctrine till now, had a lot of progeny in all Arab-Islamic world. The success of Sufism is connected with the great emotionality and spiritual exertion. Here is the difference between orthodox Islam and Sufism. The final goal of sufi is the direct spiritual contact with divinity. It can be reached through ecstasy or inner irradiation, that is gifted from on high. From XI century sufism divided into ensemble orders. Each of them was a separate organization that practised it's separate method of mystical perception. Further in XII-XIV centuries there were formed 12 main orders and in framework of them were shaped main schools of mystic philosophy and practice. Due to this sufism had big dissemination in all Arab-Islamic world.

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Петрушевский И. П., Ислам в Иране в VII-XVвв., Л. 1966, с. 13.
2. Бертельс Е. Э., Избранные труды : суфизм и суфийская литература, М., 1965, с.1.
3. Мухаммедходжаев А., Гносеология суфизма, Душамбе 1990, с.1.
4. Бертельс Е.Э., նշվ. աշխ., էջ 36:
5. Նույն տեղում, էջ 39:
6. Marshall G. S. Hodgson, The Venture of Islam, Volume two: The Expansion of Islam in the Middle periods, The University of Chicago Press, 1974, p. 213.
7. Тримингэм Дж. С., Суфийские ордены в исламе, М., 1989, с. 161.
8. Курбанмамадов А. Г., Эстетическая доктрина суфизма, Душамбе, 1967, с. 47.
9. Նույն տեղում, էջ 48:
10. Նույն տեղում, էջ 69:
11. Тримингэм Дж. С., նշվ. աշխ., էջ 161:
12. Суфизм в контексте мусульманской культуры, М., 1989, с. 225.